

Comparative Analysis of Dar al-Arqam in Malaysia and Boko Haram in Nigeria: Traditional Religious Actions Against Western Modernity

Mohammad Kamali Gooki * *Corresponding Author*, Assistant Professor of Political Science, Department of Political Science, Yazd University, Yazd, Iran.. E-mail: M.kamali@yazd.ac.ir

Mohammad Javad Soltani Gishini PhD in International Relations, Lecturer, Department of Political Science, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.. E-mail: Mohammadgi1367@gmail.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Dar al-Arqam,
Boko Haram,
Tradition,
Modernity,
Malaysia, Nigeria

Article history:

Received 2024-7-19

Received in revised form

2024-9-29

Accepted 2024-12-20

Published Online

2024-12-28

ABSTRACT

In the contemporary Islamic world, numerous movements have arisen. These movements have navigated the dichotomy between their own Islamic traditions and Western modernity to find a role in the political arena. Some have endeavored to emulate the West. Some have chosen to reject Western influences, while others have sought to integrate Islamic traditions with Western modernity. Meanwhile, the movements that have pursued the rejection of the West have generated substantial noise, yet they have similarly failed in attaining power. This study aims to identify the nature of political movements within contemporary Islam through a comparative analysis of two anti-Western sentiment in the Eastern and Western Islamic world. Employing Przeworski and Teune's comparative method of different systems design, it seeks to address the central question of the commonalities and differences between the Dar al-Arqam movement in Malaysia and Boko Haram in Nigeria. Upon examining the essence, motivations for formation, operational methods, and eventual fates of these two movements, this study concludes that both have rejected Western influences through a traditionalist interpretation. Nonetheless, their operational approaches, interpretations of Islam, and geographical influences differ significantly..

Cite this Article: Kamali gooki, M. and Soltani gishini,, M. (2024). Comparative Analysis of Dar al-Arqam in Malaysia and Boko Haram in Nigeria: Traditional Religious Actions Against Western Modernity. *World Politics*, 13(4), 81-102. doi: 10.22124/wp.2024.28183.3385

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2024.28183.3385

1. Introduction

For the past two centuries, the Islamic world has encountered a substantial challenge in its engagement with Western modernity. On one hand, it has been deeply rooted in its religious and cultural traditions, while on the other, it has shown a keen interest in Western scientific and technological advancements. This dichotomy between tradition and modernity has led to the emergence of three primary intellectual currents within the Islamic world: traditionalism, modernism, and reformism. Traditionalists have been strictly committed to Islamic traditions, rejecting any influence of modernity. Modernists acknowledged the supremacy of modernity and believed that in order to advance, it was essential to fully detach from Islamic traditions. Reformists endeavored to synthesize tradition with modernity. This study concentrates on two less well-known traditionalist movements: Dar al-Arqam in Malaysia in the eastern Islamic world and Boko Haram in Nigeria in the western Islamic world.

2. The theoretical framework:

This study is not explicitly framed within a particular theoretical framework, though it implicitly employs Thomas Kuhn's theory. It posits that Islamic and Western civilizations exist within two distinct paradigms, rendering their integration or synthesis unfeasible. Consequently, traditionalist movements have emerged within the Islamic world.

3. Methodological Framework:

This study is conducted using the comparative method, one of the oldest research methodologies. Humans are continually engaged in comparing phenomena with one another. Through comparison, humans come to understand themselves. In essence, to compare is to be human. It is no coincidence that Leo Strauss posits the fundamental structure of the human mind is founded on binary logic, which fundamentally involves understanding through the identification of similarities and differences. Three models are proposed for comparative methodologies. In instances where significant similarities exist between the two phenomena under investigation, the researcher attempts to uncover and highlight the differences by presuming their similarities. Conversely, when the differences are apparent, the researcher aims to emphasize the similarities. The third model involves the use of Przeworski and Teune's methods of agreement and difference, whereby the researcher seeks to qualitatively analyze and assess both distinctions and commonalities. This study employs the third method. This approach entails initially describing, explaining, and analyzing the Dar al-Arqam and Boko Haram movements, followed by identifying their points of agreement and differences. Through this comparative analysis, a more precise and comprehensive understanding of these two movements is attained.

4. Research Findings

Traditionalist movements such as Dar al-Arqam and Boko Haram represent a rebellion against the encroachment of modernity upon their beliefs and traditions. However, this rebellion, due to its lack of a rational foundation, ultimately results in failure. The conflict between tradition and modernity has posed a complex and multifaceted challenge for the Islamic world. To navigate this challenge, it is imperative for Muslims to delve deeply into their history and traditions, seeking innovative strategies to harmonize Islamic values with the demands of the present age.

5. Discussion and Result

Traditionalist movements within contemporary Islam have undertaken active and varied roles. Regrettably, the superficial interpretation of the religious texts promoted by these movements has tarnished the image of Islam, portraying it as an irrational and violent religion. However, a scientific and nuanced perspective does not generalize all traditionalist movements. As demonstrated in this study, there are differences even among the most traditionalist Sunni intellectual currents within the Islamic world, not to mention among the reformist Islamic movements. Nonetheless, a detailed examination of the Dar al-Arqam and Boko Haram movements provides numerous lessons that can serve as a guiding light for other Muslim communities. The greatest lesson is the inefficacy of traditionalist thought in the era of technology and modern rationality. Regardless of how deeply traditionalist movements immerse themselves in spirituality, they are unable to provide suitable solutions to the needs of contemporary humanity. Furthermore, other traditionalist movements such as the Taliban and ISIS must come to their senses and realize that disregarding modern science results in rejection by the people of the present era. People today, upon witnessing scientific evidence ridicule those who oppose polio vaccines or deny the Earth's roundness. However, this does not imply the success of modernist movements such as the Ba'ath or reformist movements such as Ennahda in Tunisia. They also struggle to balance between Islamic traditions and Western modernity. Given that it was not possible to analyze modernist and reformist movements in this study, readers are advised to examine their roles in the contemporary and future political landscape of the Islamic world. Additionally, it is recommended to examine the distinctions in the militant strategies between traditionalist movements such as Boko Haram and axis of resistance such as Ansarullah or Hamas.

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۰۱۳۳-۲۳۸۳
شاپا الکترونیکی: ۴۸۹۹-۴۵۳۸

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

تحلیل مقایسه‌ای دارالارقم مالزی و بوکوحرام نیجریه؛ کنش سنت دینی علیه مدرنیته غربی

محمد کمالی گوکی* نویسنده مسئول، استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. رایانامه: M.kamali@yazd.ac.ir

محمدجواد سلطانی گیشینی دکتری روابط بین الملل، مدرس گروه علوم سیاسی دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. رایانامه: Mohammadgi1367@gmail.com

در باره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	در جهان اسلام معاصر، جنبش‌های متعددی سربرآورده‌اند. این جنبش‌ها در میان دوگانه سنت اسلامی خود و مدرنیته غرب راهی برای نقش آفرینی در سیاست پیدا کرده‌اند. برخی‌ها سعی در شبیه‌سازی خود با غرب داشته‌اند. برخی به طرد غرب پرداخته‌اند و برخی سعی در ترکیب سنت اسلامی و مدرنیته غربی داشته‌اند. در این میان جنبش‌هایی که در پی طرد غرب بوده‌اند، سروصدایی بسیاری ایجاد کرده‌اند، اما به همان میزان در دستیابی به قدرت ناکام مانده‌اند. این پژوهش با هدف شناسایی ماهیت جنبش‌های سیاسی در اسلام معاصر به تحلیل مقایسه‌ای دو جریان ضدغربی در شرق و غرب جهان اسلام پرداخته است و با روش مقایسه‌ای اختلاف توافق پرزورسکی و تیون به دنبال پاسخ به سؤال محوری اشتراکات و اختلافات جنبش دارالارقم مالزی و بوکوحرام نیجریه است. پژوهش حاضر پس از بررسی چپستی، چرایی شکل‌گیری، چگونگی عملکرد و سرنوشت این دو جریان به این نتیجه رسید هر دو جنبش با تفسیری سنت‌گرایانه به طرد غرب پرداخته‌اند، ولی در روش عملکردی، تفسیر از اسلام و اثرپذیری از محیط جغرافیایی با هم اختلاف دارند.
کلیدواژه‌ها: دارالارقم، بوکوحرام، سنت، مدرنیته، مالزی، نیجریه.	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۱۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۷/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۳۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸	

استناد به این مقاله: کمالی گوکی، محمد و سلطانی گیشینی، محمدجواد. (۱۴۰۳). تحلیل مقایسه‌ای دارالارقم مالزی و بوکوحرام نیجریه؛ کنش سنت دینی علیه مدرنیته غربی، *سیاست جهانی*، (۱۳(۴)، ۸۱-۱۰۲. doi: 10.22124/wp.2024.28183.3385

© نویسنده (گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

جهان اسلام از دویست سال پیش، در مواجهه با مدرنیته غربی، با چالش بزرگی روبرو شد. از یک سو، به سنت‌های دینی و هویتی خود وابسته بود و از سوی دیگر، به پیشرفت‌های علمی و تکنولوژیکی غرب علاقه‌مند بود. این دوگانهٔ سنت و مدرنیته، سه جریان فکری اصلی را در جهان اسلام پدید آورد: سنت‌گرایی، مدرنیته‌گرایی و نوگرایی. سنت‌گرایان به طور کامل به سنت‌های اسلامی پایبند بودند و هرگونه نفوذ مدرنیته را رد می‌کردند. مدرنیته‌گرایان برتری مدرنیته را می‌پذیرفتند و معتقد بودند که برای پیشرفت، باید تماماً از سنت‌های اسلامی فاصله گرفت. نوگرایان سعی در تلفیق سنت و مدرنیته داشتند. این پژوهش متمرکز بر دو جریان سنت‌گرای کمترشناخته‌شده دارالارقم مالزی در شرق جهان اسلام و بوکوحرام نیجریه در غرب جهان اسلام است. هر دو این جریان‌ها اثرات فراوانی بر جامعه خود گذاشتند. دارالارقم در حدود قریب به دو دهه با فعالیت‌های اجتماعی، آموزشی و اقتصادی، چنان اثری بر جامعه مالزی گذاشت که در دههٔ ۱۹۹۰ م. خواستار تشکیل حکومت اسلامی به سبک خلافت اسلامی در صدر اسلام بود، آن‌ها با سوارشدن بر ماشین معنویت و ایمان قلبی، پیروان زیادی پیدا کردند اما به دلیل ایده‌های غیر عقلانی و ادعاهای غیرقابل اثبات مانند ارتباط با پیامبر و ظهور مهدی موعود و اکنش دولت مالزی و جریان‌های میانه‌روی اسلامی را برانگیختند و در نهایت به دلیل عدم شناخت واقعیت‌های جهان معاصر منحل شدند. در سوی دیگر بوکوحرام با تأسی از اسلام سلفی و هابیت، با روش‌های خشونت‌آمیز به دنبال احیای سنت‌های اسلامی با تفسیرهای محلی نیجریه‌ای بودند. آنها نیز دگر خود را غرب و هدف خود را رد و طرد کامل نشانه‌های آن از جامعه نیجریه می‌دانستند. هر دو جنبش، به دلیل دوری از عقلانیت، ارائه راه‌کارهای منسوخ شده و بی‌توجهی به دانش، تحولات و تکنولوژی مدرن، با بحران کارآمدی مواجه هستند. این جریان‌ها به‌سان عصیانی علیه هجوم مدرنیته به باورها و سنت‌هایشان است، اما این عصیانگری به واسطهٔ عدم بهره‌بردن از عقلانیت، منتهی به شکست است. تقابل سنت و مدرنیته، چالشی پیچیده و چند وجهی برای جهان اسلام بوده است. برای برون‌رفت از این وضعیت، ضروری است که مسلمانان با نگاهی عمیق به تاریخ و سنت خود، راهکارهایی نوآورانه برای تلفیق ارزش‌های اسلامی با نیازهای عصر حاضر بیابند. در این مقاله پس از بیان چهارچوب روشی، به تحلیل دو جنبش سنت‌گرا در اسلام معاصر پرداخته می‌شود و در انتها با تبیین نقاط وصل و فصل این دو جنبش، ضمن پاسخ به سؤال اصلی پژوهش، پیشنهادهایی برای پژوهش‌های بعدی ارائه می‌شود.

۱. چهارچوب روشی

این پژوهش بر اساس روش مقایسه‌ای صورت می‌پذیرد. این روش از قدیمی‌ترین روش‌های انجام پژوهش است. انسان همواره در حال مقایسه کردن پدیده‌ها با یکدیگر است. انسان حتی به کمک مقایسه به شناخت خود می‌پردازد. به تعبیری، مقایسه کردن یعنی انسان بودن. بی‌دلیل نیست که لوی اشتروس، ساختار اساسی ذهن انسان را بر منطق دودویی^۱ می‌داند که شناخت تنها با کشف شباهت‌ها و تفاوت‌ها ممکن است. (Manoochehri, 2011:255) به تعبیر مارش و استوکر، روش مقایسه‌ای به دو دلیل ضروری است: نخست برای اجتناب از یک‌سونگری در تحلیل و دیگر آزمون نظریه‌ها و فرضیه‌ها درباره یک پدیده خاص. (Marsh & Stoker, 2006: 282) در واقع در علوم انسانی، چون مانند علوم تجربی نمی‌توانیم پدیده‌ها را به آزمایشگاه برد و آن‌ها را به شکل دلخواه مورد آزمایش قرار داد، می‌توان با مقایسه پدیده‌ها و مفاهیم بر فراز تاریخ به فهم همه‌جانبه‌تر و بهتری از آن‌ها دست یافت و از یک‌سونگری در فهم پدیده‌ها و یا جریان‌ها دوری کرد.

معمولاً برای روش‌های مقایسه‌ای سه مدل مطرح است. در مواردی که تفاوت‌های زیادی بین دو پدیده مورد بررسی باشد، محقق تلاش می‌کند با مفروض پنداشتن آن‌ها، شباهت‌ها را کشف و برجسته نماید، اما اگر شباهت‌ها آشکار باشد، محقق تلاش می‌کند تفاوت‌ها را برجسته نماید. (Sarokhani, 1998:188) الگوی سوم بهره‌گیری از روش‌های توافق و اختلاف پرزورسکی و توین است که محقق تلاش می‌کند تمایزات و تشابهات را به روش کیفی واکاوی و ارزیابی کند. (Manoochehri, 2011:278) در این پژوهش از روش سوم استفاده می‌شود. به این معنا که ابتدا پس از توصیف، تبیین و تحلیل جنبش‌های دارالارقم و بوکوحرام، به شناخت نقاط توافق و اختلاف آنها پرداخته می‌شود تا از رهگذر این مقایسه، نگاه دقیق‌تر و جامع‌تری نسبت به این دو جنبش دست پیدا کرد.

۲. دارالارقم مالزی؛ ظهور سنتگرایی دینی از شرق (۱۳۴۷-۱۳۷۳ ش/ ۱۹۶۸-۱۹۹۴ م.)

نفوذ اسلام به سرزمین‌های آسیای جنوب شرقی، به طور عمده به سده نخست هجری قمری و از طریق بازرگانان ایرانی و عرب باز می‌گردد. از آن زمان، این دین در پهنه این سرزمین‌ها ریشه دواند و در طول سده‌های متمادی، شاهد ظهور خلافت‌ها و پادشاهی‌های اسلامی بود. با این حال، از سده شانزدهم

¹ Binary

میلادی، این منطقه تحت سیطره استعمارگران اروپایی، به ویژه پرتغالی‌ها، هلندی‌ها و انگلیسی‌ها قرار گرفت.

ظهور استعمار منجر به شکل‌گیری جنبش‌های استقلال‌طلبی شد. در کنار جریان‌های اسلامی، جنبش‌های چپ‌گرایانه و کمونیستی نیز در سده بیستم در این منطقه ظهور یافتند و به عنوان رقبای اصلی اسلام‌گرایان در مبارزات ضد استعماری مطرح شدند. با این حال، در نهایت این جنبش‌های اسلامی بودند که در بسیاری از سرزمین‌های آسیای جنوب شرقی، نقشی کلیدی در کسب استقلال ایفا کردند. یکی از نمونه‌های بارز این امر، کشور مالزی است. در دوران استعمار، شاهد ظهور و گسترش جنبش‌های اسلامی در مالزی بودیم که به دنبال استقلال و احیای هویت اسلامی در این سرزمین بودند. این مبارزات در نهایت به ثمر نشست و در سال ۱۳۳۶ ش / ۱۹۵۷ م، مالزی به عنوان یک کشور مستقل اسلامی تأسیس شد.

فدراسیون مالزی در ابتدا شامل سرزمین‌های صباح، برونی، سنگاپور و شبه‌جزیره مالایی بود. با این حال، در سال ۱۳۴۴ ش / ۱۹۶۵ م، سنگاپور از این فدراسیون جدا شد و به کشوری مستقل تبدیل شد. برونی نیز در سال ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴ م. به استقلال دست یافت و از فدراسیون مالزی خارج شد. امروزه، اسلام به عنوان دین اکثریت در مالزی، نقش مهمی در هویت ملی و فرهنگ این کشور ایفا می‌کند. با این حال، مالزی به عنوان یک کشور چند فرهنگی، شاهد حضور اقلیت‌های قومی و مذهبی مختلف از جمله بودایی‌ها، هندوها و مسیحیان نیز هست.

جریان‌های اسلام‌گرای متعددی در مالزی در دوران استقلال شکل گرفتند، اما از مهم‌ترین و اثرگذارترین این جنبش‌ها، دارالارقم است که با تفسیری خاص از اسلام سعی کرد، الگوی اسلام سیاسی در مالزی ارائه دهد. اسلام سیاسی ادعا می‌کند که اسلام نظریه‌ای در سیاست و دولت دارد. (Masoudnia, 2013: 183)

۱-۲. چیستی جنبش دارالارقم

در سال ۱۳۴۷ ش / ۱۹۶۸ م، در کوالالامپور، پایتخت مالزی، شاهد ظهور جنبشی اسلامی و صوفی‌گرای غیردولتی به نام «دارالارقم»^۱ بودیم. این جنبش توسط «اشعری محمد تمیمی» (۱۹۳۷-۲۰۱۰) ملقب به

^۱ دارالارقم، برگرفته از نام ارقم‌بن ابی‌الارقم (متوفی ۵۳ یا ۵۵)، صحابی پیامبر بود. او هفتمین و به روایتی، یازدهمین یا دوازدهمین کسی بود که اسلام آورد، خانه او اولین مرکز تبلیغ اسلام در مکه بود. (ابن‌هشام، ج ۱، ص ۲۶۹ - ۲۷۰: ص ۷۴)

«استاد» و دوازده نفر از رهبران مسلمان مالزی تأسیس شد. اشعری محمد، پیش از تأسیس جنبش، در مدرسه‌ای دولتی در منطقه سلانگور،^۱ معلم تعلیمات دینی بود. او نام جنبش را به صورت استعاری انتخاب و به یاد و احترام دوازده نفر از یاران نخستین پیامبر، به همراه دوازده نفر از یاران خود، جنبش دارالارقم را تأسیس کرد. (An-Naim, 1999: 159)

هدف اصلی این جنبش احیای ارزش‌های اسلامی و عمل به آنها در زندگی روزمره مسلمانان بود. اعضای اولیه دارالارقم می‌کوشیدند جامعه مالزی را به ضرورت بازنگری و اصلاح هویت فردی‌شان، براساس ارزش‌ها و میراث دینی و فرهنگی‌شان، آگاه کنند و از این طریق، به مقابله با نفوذ سیاسی و فرهنگی غرب در میان مسلمانان مالزی بپردازد. جنبش دارالارقم چون تشکیل جامعه اسلامی نمونه را مقدم بر تشکیل دولت اسلامی می‌دانست. در ۱۳۵۱ ش/۱۹۷۲ م. مرکز فعالیتش را به روستای سونگای پنچالا، در حومه کوالالمپور، منتقل کرد تا در آنجا به ایجاد جامعه مستقل و خودکفای اسلامی اقدام کرد. اعضای جنبش در این ناحیه منازل مسکونی، مسجد، مدرسه، مزرعه، درمانگاه و بیمارستان و چندین مغازه و شرکت تجاری تأسیس کردند که در طول سالیان بعد، بر تعداد و گستره فعالیت‌های آنها افزوده شد. (Barton, 2002: 105.)

جنبش دارالارقم به دنبال ارائه الگو و سبک زندگی به سان صدر اسلام بود و به همین لحاظ، پیروان آن با ترک زندگی عادی رایج در مالزی، تا حد امکان، می‌کوشیدند همچون مسلمانان زمان پیامبر رفتار و زندگی کنند و اجتماعی مطابق با تصویری که از جامعه مسلمانان دوران پیامبر داشتند، به وجود بیاورند. (Milne, 1986: 83) آنان پوشش ویژه‌ای شامل عبا بلند سبز یا تیره برای مردان و لباس بلند مشکی برای زنان خود برگزیدند. همچنین برای تأمین خودکفایی هرچه بیشتر از نظام حکومتی مالزی، به تأسیس شرکت‌های تولید غذا و داروی حلال و دیگر نیازمندی‌های اعضایش پرداختند. (Saliha, 2003: 206) در طول دهه ۱۳۵۰ ش/۱۹۷۰، جنبش دارالارقم رشد بسیار یافت و به‌ویژه به دلیل رشد اسلام‌گرایی در مالزی متأثر از انقلاب اسلامی در ایران، بر تعداد اعضای آن افزوده شد و بسیاری از جوانان مالزی و به‌خصوص دانشجویان روی گردان از زندگی غربی و ایده‌های مادی‌گرایانه آن و خواهان فراگیری تعالیم اسلامی به جنبش پیوستند و بر گستره فعالیت‌های گوناگون دینی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی این

¹ Selangor

جنبش افزوده شد. به علاوه، از آنجا که این جنبش خواهان اسلامی سازی نظام آموزشی مالزی بود، نظام آموزشی اسلامی مستقلاً به وجود آورد و بر تعداد مدارس اجتماعی خود افزود. (Francis, 2002: 32) دارالارقم، سنتی ترین جنبش اسلامی مالزی محسوب می شد و خواهان برپایی یک خلافت اسلامی به شکل جهان شمول و مطابق با حکومت زمان پیامبر بود. پیروان اشعری محمد او را ابویا (پدر) می نامیدند. (Saliha, 2014:206) جنبش دارالارقم در نگاه محققان غربی، عمدتاً به صورت نمودی از سنت گرایی اسلامی ارزیابی شده است. (Milne,1986: 74)

۲-۲. چرایی شکل گیری جنبش دارالارقم

چرایی شکل گیری جنبش دارالارقم را به خوبی می توان از اهداف و اقدامات آن پی برد. همانگونه که در بالا به آن اشاره شد، دارالارقم به دنبال احیای اسلام در تمامی وجوه آن در مالزی و زدودن همه نشانه های فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی غربی که در دوران استعمار در جامعه مالزی رسوخ کرده بود. (Nasr, 2001: 3-4)

حکومت مالزی پس از استقلال تحت حاکمیت حزب اصلی سازمان ملی مالایی های متحد (باریسان ناسیونال)^۱، از نوعی سکولاریسم دفاع می کرد که این از نظر جنبش دارالارقم ادامه سلطه استعمار بود. (Lopez, 2007: 58) در کنار آن رشد ایدئولوژی مارکسیسم و اندیشه های چپ با توجه به گستردگی فقر در مالزی، تهدیدی جدی برای اندیشه اسلامی و زمینه ای برای رشد اسلام سیاسی مانند دارالارقم بود. (Nasr, Ibid: 24-26) روند دمکراتیک و سکولارسازی حاکمیت سیاسی در مالزی، از دلایل مهم ظهور جنبش هایی اسلام گر چون دارالارقم است چرا که دگر خود را یافته اند. (Othman, 2005: 121)

اشعری محمد تیممی، بنیانگذار و رهبر جنبش دارالارقم در مالزی، حامل مجموعه ای از باورها و اندیشه ها بود که در برخی جنبه ها خاص و در برخی دیگر انحرافی تلقی می شدند. او باورهای خود را با استفاده از رسانه در سطح ملی و بین المللی ترویج و تبلیغ می کرد. یکی از مهم ترین باورهای اشعری محمد، اعتقاد به نوعی مهدویت بود. در این دیدگاه مهدویت گرایانه، منطقه آسیای جنوب شرقی جایگاهی ویژه داشت و به عنوان مرکز تمدن نوین اسلامی در دنیای پسامدرن تلقی می شد. او بر اساس برخی احادیث

¹ Pertubuhan Kebangsaan Melayu Bersatu (the United Malays National Organization) (UMNO)

و روایات، این منطقه را شرق آخرالزمان می‌دانست. مبانی مهدویت اشعری بر برداشت‌های شخصی او از احادیث و تجارب سفرهای خارجی‌اش استوار بود. از دیدگاه او، مهدویت با تحولات جهانی پیوند عمیقی داشت و هزاره جدید را با دوران برآمدن دوباره اسلام در سطح جهانی برابر می‌دانست. اشعری محمد همچنین بر توانایی‌های اقتصادی منطقه شرق آسیا تأکید می‌کرد و این منطقه را مستعد جهش اقتصادی مسلمانان در هزاره پیش‌رو می‌دانست. این دیدگاه در تضاد با تصویری بود که از عقب‌ماندگی اقتصادی کشورهای اسلامی در آن زمان وجود داشت. (Abdul: 195)¹

اشعری محمد اگرچه از مسلمانان اهل سنت شافعی مذهب بود، اما گرایش‌های صوفیانه او منجر به عقاید التقاطی از جمله باور به مهدویت، با تفاوت بارز از مهدویت شیعیان. زیرا او مهدی موعود را همان شیخ محمد عبدالله السوهایمی^۲ می‌دانست که روزی ظهور خواهد کرد. (Abdul, Ibid: 199) اشعری هفت آیه از جز اول قرآن را تحت عنوان اوراد محمدیه جدا کرده بود و مدعی بود سوهایمی طی مکاشفه‌ای آنها را از پیامبر آموخته است که باید پس از اقامه نماز ۱۰ تا ۵۰ بار همراه با ذکر صلوات و شهادتین خواند. او این باور را به پیروانش تلقین می‌کرد که پیامبر و خلفای راشدین را در عصر حاضر به صورت جسمانی می‌توان دید. (Kamarulnizam, 2003: 111) اشعری محمد همچنین با اتکا به حدیثی از پیامبر مدعی بود جوانی از قبیله بنی تمیم در شرق ظهور خواهد که که مقدمات ظهور مهدی موعود را فراهم می‌کند. (Abdul, Ibid: 199-200)

بنابراین دارالرقم از نمادهای سنت‌گرایی اسلام‌گرایی معاصر در مالزی است. و نکته جالب این که این جنبش همزمان با تلاش حکومت مالزی در راه توسعه سیاسی و اقتصادی بر مبنای نظام و ساختاری سکولار شکل گرفت. رهبران دارالرقم، این نوع توسعه را به مثابه زنگ خطری برای کنار رفتن ارزش‌ها و باورهای دینی از زندگی مسلمانان مالایی محسوب می‌شد. آنها، پیروی از ساختارهای توسعه و مدرنیزاسیون به سبک غرب، را به معنای نابودی اسلام می‌دانستند و لذا ترویج سبک زندگی دوران پیامبر با هدف مقابله با نفوذ سیاسی، اقتصادی و فرهنگی غرب بود. (Milne, 1986: 74)

¹ همچنین آرای کلامی و سیاسی اشعری محمد در بعضی از آثار وی همچون کتاب‌های: اهداف مبارزات اسلامی (۱۹۸۴)، بحران و راه حل (۱۹۸۷)، این نگرش ماست (۱۹۹۰)، جهاد کشتن نیست، بلکه ساخت تمدن است (۲۰۰۴) و اسلام سیاسی عشق را به ارمغان می‌آورد (۲۰۰۷) به تفصیل طرح شده‌اند.

^۲ از شیوخ مسلمان اندونزیایی تبار مالزی، متوفی در سال ۱۹۲۵ م.

به بیانی کوتاه، چرایی ظهور جنبش دارالارقم در مالزی را باید در واکنش به تبعات اجتماعی مدرنیزاسیون شتابان غربی این کشور و طرح‌های توسعه اقتصادی آن محسوب کرد.

۳-۲. چگونگی عملکرد دارالارقم

دارالارقم در حدود سه دهه فعالیت آشکار اقدامات متعددی برای تشکیل حکومت اسلامی مطلوب خود انجام داد.

اولین اقدام، رواج سبک زندگی اسلامی بود. البته رهبر این جنبش روندی تدریجی و اجتماعی را برای رسیدن به اهداف خود در پیش گرفت. ابتدا با برگزاری کلاس‌های دینی و بهره بردن از طلاب تحصیل کرده الازهر مصر گذشته‌نگری را در میان مالایی‌های مسلمان ترویج کردند. به همین لحاظ اعضای جنبش، مطابق تصویری که از سنت پیامبر داشتند، به گونه‌ای خاص و به سبک عربی به صورت دسته‌جمعی، نشسته بر زمین، از یک سفره و با دست غذا می‌خوردند و از به کارگیری لوازم زندگی جدید مانند میز و صندلی پرهیز می‌کردند. همچنین مردان معمولاً عمامه بر سر می‌گذاشتند و لباس‌های تیره یا خاکستری بلند می‌پوشیدند و محاسن خود را به شکلی نگه می‌داشتند. زنان لباس بلند مشکی و چادری داشتند که تمام صورت و بدن آن‌ها به جز چشم‌ها را می‌پوشاند. و از وابستگی به هر وسیله^۱ غربی دوری می‌کردند.

دومین اقدام جنبش دارالارقم برای احیای حکومت پیامبر، اقدامات تجاری از جمله تأسیس شرکت‌های تولید گوشت، غذا و داروی حلال و دیگر اقلام مورد نیاز مسلمانان، در جهت تأمین خودکفایی هر چه بیش‌تر این جنبش از نظام حکومتی مالزی بود. (Hassan, 2002, Ibid: 206)

از دیگر اقدامات پیروان جنبش دارالارقم در مالزی، برای تشکیل جامعه‌ای شبیه به صدر اسلام رواج چندهمسری بود. البته چندهمسری از دیرباز در کشورهای چینی و اندونزی و مالزی به رواج داشت.^۱ اما مورد تأکید ویژه ارقمی‌ها قرار گرفت. چنان‌که خدیجه، همسر اشعری محمد، با تأسیس انجمن چندهمسری، پیش‌قدم در رواج این فرهنگ شده. (<http://www.nytimes.com/2010/01/06/>)

اقدام دیگر این جنبش ایجاد جامعه‌ای متحد و متمایز با انجام تکالیف دینی به صورت گروهی، مانند برگزاری نمازهای روزانه به صورت جماعت بود. این اقدام هویتی خاصی را ایجاد می‌کرد و

^۱ برای بحث درباره پیشینه رواج چندهمسری در کشورهای اسلامی جنوب شرقی آسیا، بنگرید:

Robinson, Kathryn, Gender, Islam and Democracy in Indonesia, London, Routledge, 2009.

می‌توانست بسیاری از جوانان مالزی و به ویژه جوانان دلزده از زندگی مادیگرایانه غربی را به خود جذب کند. (Barton, Ibid: 105-106)

پس از این اقدامات به تدریج در اواخر دهه ۱۹۸۰، جنبش دارالارقم به صورت یک دولت فدرال مستقل و قدرتمند با رؤسای متعدد، سلسله مراتب گسترده و سازمان یافته و تشکیلات دولتی نظیر اداره امور خارجه، سازمان آموزش، رسانه‌های عمومی متعدد (روزنامه، نشریه، کتاب) و سازمان انتشارات درآمد بود. (Abdul, 2006: 205)

اشعری محمد با این اقدامات در دهه ۱۹۸۰ م به شهرت و قدرت فوق‌العاده‌ای دست یافت و با حضور در برنامه‌های متعدد رادیویی و تلویزیونی، به تبیین و تشریح عقاید و اهداف دارالارقم می‌پرداخت. قدرت‌گیری جنبش دارالارقم و افزایش نفوذ داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی اشعری محمد، تهدیدی برای قدرت حزب حاکم مالزی تلقی می‌شد. اشعری محمد به اشکال مختلف از نظام حکومتی مالزی انتقاد می‌کرد. محور اصلی انتقادات اشعری به دولت مالزی این بود که نظام حکومتی سکولار این کشور تحت تأثیر اندیشه‌های یهودی و مسیحی و بر مبنای ساختارهای سیاسی و اقتصادی غربی بنا شده است. به عنوان مثال، در جریان حمله ایالات متحده آمریکا به عراق در سال ۱۹۹۰ م با نگرارش کتابی به نام «جنگ خلیج: اسلام پیروزمندانه دوباره سر بر خواهد آورد» ضمن حمایت از صدام دیدگاه‌های ضدآمریکایی خود را آشکارا بیان کرد. با این که اشعری در این کتاب همکاری رهبران بعضی از کشورهای اسلامی با آمریکا بر ضد عراق را محکوم کرده بود، اما آشکار بود که هدف اصلی انتقاد او، عملکرد دولت ماهاتیر محمد و انور ابراهیم است. (Hassan, 2003: 107)

۴-۲. سرنوشت جنبش دارالارقم

جنبش دارالارقم مانند سایر جریان‌های سنت‌گرا به دلیل عدم انطباق با تحولات و تغییرات جوامع و ناتوانی در مدیریت و حکمرانی مطلوب و همچنین عدم پذیرش دیگری و رویکرد یکجانبه، با واکنش تند دولت مالزی مواجه شد.

جنبش دارالارقم، با وجود مواضع و داعیه‌های اسلام‌گرایانه خود و کسب موفقیت‌هایی در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی، به دلیل باورها و اعتقادات ویژه و انحرافی خود درباره مهدویت و پیامبر اسلام،

¹ Perjuangan Teluk: Islam Akan Kembali Gemilang.

واکنش اسلام‌گرایان میانه‌رو مانند اعضای حزب اسلامی مالزی را برانگیخت تا به عقاید انحرافی آنها اعتراض کنند.

در اوایل دهه ۱۳۷۰ ش/۱۹۹۰، دارالارقم آشکارا خواهان کسب قدرت سیاسی در حکومت و اسلامی کردن نظام حکومتی و نیز نظام‌های قضائی، آموزشی، اقتصادی و اجتماعی مالزی، براساس الگوی دولت اسلامی مورد نظر خود شد. (Bernama, 2003: 243.) این ادعاها باعث شد، شورای ملی فتوای مالزی، که نهادی دینی در مالزی است تحت فشار ماهاتیر محمد، در ۴ مرداد ۱۳۷۳/۱۵ اوت ۱۹۹۴، بعضی از عقاید صوفیانه اشعری محمد، مانند اعتقاد به گفتگوی سوهایمی با پیامبر در مکه و بازگشت او به‌عنوان مهدی موعود را بدعتی کفرآمیز و انحراف از اصول عقاید صحیح اسلام دانست و جنبش دارالارقم را رسماً منحل کردند. اشعری محمد و دیگر رهبران اصلی دارالارقم مدتی بعد از دستگیری، با حضور در تلویزیون و اعتراف به انحرافی بودن عقایدشان کردند. اشعری محمد پس از انحلال دارالارقم، بیشتر سالهای پایانی عمر خود را تا زمان کنار رفتن ماهاتیر محمد از قدرت در ۱۳۸۲ ش/۲۰۰۳، تحت نظارت دولت وی سپری کرد. او در ۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۹/۱۳ مه ۲۰۱۰ در کوالالامپور بر اثر کهولت و بیماری درگذشت.

جنبش دارالارقم در مجموع سستی‌ترین جنبش اسلام‌گرای مالزی محسوب می‌شد که دگر خود را غرب و مظاهر آن در مالزی تعریف می‌کرد و به دنبال تأسیس یک حکومت اسلامی جهان‌شمول و مطابق با باورها و قرائت خود از تاریخ دوران صدر اسلام بود. (Barton, Ibid: 106-110) اما اکثریت جامعه مالزی به دلیل مخالفت آنها با روند توسعه و تجددگرایی در مالزی، نگرشی منفی به دارالارقم داشتند و به همین دلیل واکنی در زمان انحلال رسمی این جنبش به دست حکومت، نشان ندادند. در نظر این گروه‌ها، سیاست حکومت مالزی در جدا نگه داشتن مذهب و سیاست، به ویژه با توجه به تنوع قومی و مذهبی حاکم بر مالزی، سیاست مناسبی بود و به همین دلیل با مشی جنبش دارالارقم مخالفت می‌ورزیدند. (An-Naim, Ibid: 162)

۳. بوکوحرام نیجریه؛ غرب جهان اسلام و حرام بودن آموزش غربی (۱۳۷۴ ش/۱۹۹۵ م-...) همزمان با افول دارالارقم در شرق جهان اسلام، جنبشی شبیه به آن در غرب جهان اسلام، در شمال کشور نیجریه شکل گرفت. نیجریه پرجمعیت‌ترین کشور آفریقایی با ۲۳۰ میلیون جمعیت و بزرگترین تولیدکننده نفت در آفریقا است. نام این کشور برگرفته از رودی است به نام «نیجر» که این کشور را به دو

نیمه شمالی با اکثریت مسلمان و جنوبی با اکثریت مسیحی تقسیم می‌کند. ورود اسلام به نیجریه از طریق تجار مسلمان در قرن هفتم هجری شمسی آغاز شد. قبیله هوسا، از بزرگترین قبایل ساکن در غرب آفریقا، در اثر ارتباط با این تجار به اسلام گرویدند و این دین را به سرعت در سرتاسر شمال نیجریه گسترش دادند. به دنبال هوسا، قبیله‌های دیگر مانند فولانی نیز به اسلام پیوستند.

استعمار بریتانیا پس از فتح نیجریه، این منطقه را به دو بخش شمالی و جنوبی تقسیم کرد. این تقسیم‌بندی، دو جامعه متمایز با فرهنگ‌ها و مذاهب متفاوت را به وجود آورد. تأثیر استعمار و فرهنگ غرب در جنوب نیجریه بیشتر بود، به طوری که زبان انگلیسی در این منطقه رواج فراوان یافت. در مقابل، شمال نیجریه هویت اسلامی خود را حفظ کرد و قوانین شریعت در این منطقه حاکم بود. این دوپارگی عمیق در نیجریه، تفاوت‌های چشمگیری در میزان توسعه‌یافتگی دو منطقه شمالی و جنوبی تا حال حاضر ایجاد کرد. در این فضا گروهی سنت‌گرا به رهبری فردی به نام ابوبکر لاوان در شمال نیجریه شکل گرفت که در ادامه به تحلیل آن می‌پردازیم.

۳-۱. چیستی جنبش بوکوحرام

بوکو حرام، در زبان هوسه^۱، به معنای تحصیل غربی حرام است. بوکو احتمالاً برگرفته از واژه انگلیسی «book» به معنای لفظی کتاب و در معنای اصطلاحی آموزش و تحصیل است و حرام نیز واژه عربی به معنای ممنون بودن است. این گروه که با نام رسمی «جماعه اهل السنه للدهوه و الجهاد» است و خواستار تحمیل شریعت اسلامی بر تمامی ۳۶ ایالت نیجریه و تعطیلی تمامی مدارس به سبک غربی و ارائه آموزش متون دینی است. بوکوحرام که فعالیت خود را در سال ۱۳۷۴ ش/ ۱۹۹۵ م آغاز کرد، علاوه بر نیجریه، در شمال کامرون، نیجر و چاد نیز فعال است. این گروه ابتدا با شبکه القاعده ارتباط داشت، اما در سال ۱۳۹۴ ش/ ۲۰۱۵ م با داعش و ابوبکر بغدادی بیعت کرد و نام خود را به «ولایت مغرب آفریقا دولت اسلامی» تغییر داد. بوکوحرام با انجام حملات تروریستی به مدارس، مساجد، مراکز دولتی و غیرنظامیان، ربودن و قتل مردم به ویژه دانش‌آموزان، و ایجاد ناامنی و بی‌ثباتی در منطقه، به یکی از

^۱ زبان هوسه یا هوسا یک زبان نیجریه‌ای است که توسط مردم هوسا در چاد، نیمه شمالی نیجریه، غنا، کامرون، بنین و نیمه جنوبی نیجر گفتگو می‌شود و دارای اقلیت‌های برجسته‌ای در سودان و ساحل عاج است.

فعال‌ترین گروه‌های سنت‌گرایی اسلامی خشونت‌طلب تبدیل شده است که خشونت را راه رسیدن به اهداف خود می‌داند.

درباره تاریخچه بوکوحرام و شکل‌گیری اولیه آن بحث دقیقی وجود ندارد، اما گفته می‌شود در ابتدا این گروه در سال ۱۳۷۴ ش/ ۱۹۹۵ م. توسط «ابوبکر لاوان»، با عنوان فرقه «هجرت» در دانشگاه برونو تأسیس شد که با رویکردی غیر خشونت‌طلب در پی دستیابی به اهداف اسلامی بود. (Mazrui, 2012, 98) اما تحصیل لاوان در مدرسه وهابی علمیه در شهر مدینه در اواخر سده بیستم و سپس بازگشت وی به نیجریه، گروه او را تبدیل به یک جریان رادیکال کرد و درست در همین زمان (اوایل سال ۱۳۷۹ ش/ ۲۰۰۰ م) بود که دولت سوکولار نیجریه، به سرکوب بوکو حرام پرداخت و این سرکوب نتیجه معکوس داد و روند خشونت‌طلب شدن بوکوحرام را سرعت بخشید. پس از این مرگ لاوان، «محمد یوسف» که وی نیز دانش‌آموخته رشته الهیات از دانشگاه شهر مدینه بود، رهبر گروه شد و صبغه خشونت‌طلب آن را گسترش داد و با آزار مسیحیان و اقدام علیه مراکز دولتی که آنها را دشمن خود می‌دانست، به جریانی مشهور تبدیل شد. و پیروانی از طبقات کم‌سواد مسلمان نیجریه پیدا کرد.. (Pothuraju, 2012: 66)

چیستی این جنبش را می‌توان به خوبی از نام بوکوحرام بازخوانی کرد. یوسف رهبر اولیه و منسجم‌کننده این جنبش استدلال می‌کرد که علم غربی چیزی جز فقر و درد و رنج را برای مردم نیاورده است، بنابراین حرام است. به همین دلیل نیز مدارس به سبک غربی یکی از اهداف اصلی حملات این گروه بود. محمد یوسف، رهبر این جنبش معمولاً در انظار عمومی دیده نمی‌شد اما در سال ۱۳۸۵ ش/ ۲۰۰۶ م. در یک اقدام عجیب و قابل تأمل با بی‌بی‌سی، رسانه انگلیسی مصاحبه کرد تا عقاید خود و جنبش متبوعش را آشکار کند. در این گزارش یوسف مدعی شد که سیستم آموزش و پرورش غربی به دنبال از بین بردن اندیشه اسلام است، چرا که تنها راه نجات بشریت بازگشتن به اصول اسلامی است. او در بخش دیگری از مصاحبه خود در یک تفسیر از اسلام که نشان از عمق دوری او از اندیشه اسلام دارد، گفت: من نظریه گرد بودن کره زمین را رد می‌کنم چرا که مخالف آموزه‌های اسلامی و قرآن است.^۱ او همچنین به نظریه فرگشت داروین و فرایند ایجاد و بارش باران و چرخه آب باور نداشت و باران را یک معجزه از

^۱ در قرآن سوره حجر آیه ۱۹، آمده است که خداوند زمین را به عنوان جایگاهی برای زندگی انسان آماده و مسطح کرده است. واژه‌هایی مانند: مدّ یا مسطح بودن که در قرآن در مورد زمین به کار رفته است، به معنای هموار در مقابل ناهمواری است نه در مقابل کرویت. بنابراین در قرآن هیچ آیه‌ای وجود ندارد که به طور صریح دلالت بر مسطح بودن (مقابل کرویت زمین) بکند. اما متأسفانه نگاه ظاهر بینانه به آیات در تفکرات سلفی چهره اسلام را خراب می‌کند.

جانب پروردگار، می‌دانست. (87: Joe Boyle, 2009) جو بویل گزارشگر بی‌بی‌سی، عنوان مصاحبه خود را «معمای طالبان نیجریه» می‌گذارد. او بوکوحرام را به واسطه مخالفت آشکار با تمامیت غرب حتی تکنولوژی شبیه به طالبان افغانستان می‌داند.

بنابراین چستی جنبش به خوبی از شعارها و اهداف رهبران این جنبش مشخص است. این جنبش هدف خود را ریشه‌کن کردن دولت سکولار در نیجریه و احیای قانون شریعت به عنوان زداینده ناپاکی‌ها از جامعه به وسیله یک حکومت اسلامی می‌داند. (Akanji, 2009: 34)

۲-۳. چرایی شکل‌گیری جنبش بوکوحرام

در بحث چرایی شکل‌گیری این جنبش سنت‌گرای خشونت‌طلب در غرب جهان اسلام، دلایلی متعددی ذکر شده است. وجود فقر و بیکاری در مناطق مسلمان‌نشین نیجریه، تبلیغات اسلام سلفی در این مناطق، بی‌توجهی دولت سکولار نیجریه به عقاید مذهبی مسلمانان و حتی اثرپذیری از القاعده، این دلیل در شکل‌گیری بوکوحرام هر کدام به میزانی اثرگذار بودند، اما به نظر دلیل اصلی شکل‌گیری این جنبش ریشه در عدم پذیرش غرب به عنوان یک سبک زندگی و آرزوی بازگشت به هویت اسلامی را بتوان نام برد.

ظهور جنبش بوکوحرام؛ تلاشی برای تأکید بر هویت اسلامی در مقابل هویت غربی تحمیل شده به مسلمانان این منطقه است. مباحث هویتی بدین سبب در نیجریه حائز اهمیت است که پس از حضور استعمار انگلستان در نیجریه نزاع هویتی میان مسلمانان و مسیحیان که تحت حمایت استعمارگران بودند، ایجاد شد. (Gambo, 2012: 129) همان‌طور که عنوان شد، طی قرن‌ها قبایل هوسا و فولانی در این منطقه بر اساس سنت اسلامی زندگی می‌کردند. استعمار انگلیس به ترویج مسیحیت پرداخت و با حمایت گسترده از آن‌ها وضعیت معیشتی آنها را نسبت به مسلمانان بهبود بخشید، به گونه‌ای که پس از رفتن استعمار جامعه نیجریه به دو پاره مسلمانان فقیر شمال نیجریه و مسیحیان ثروتمند جنوب نیجریه تبدیل شدند و بیشتر درگیری‌ها در دهه‌های اخیر در این کشور در نتیجه چالش‌های مذهبی بین مسلمانان و مسیحیان رخ داده است. از زمان استقلال این کشور در سال ۱۳۳۹ ش/ ۱۹۶۰ م، فرقه‌گرایی ملازم آن بوده است. بر همین مبنا، ظهور گروهی چون بوکوحرام در قالب یک جنبش سیاسی را می‌توان تلاشی برای تأکید و اصرار بر هویت اسلامی این گروه تلقی نمود. علاوه بر این تضادهای قومی-مذهبی.

ناسالم بودن فضای رقابت سیاسی و شکاف اقتصادی از مهم‌ترین دلایلی است که این هویت‌خواهی را به سمت افراطی شدن رهنمون شده است. (Anyadike, 2013: 12)

با اتکا به موارد بالا چرایی شکل‌گیری این جنبش را می‌توان در ضدیت با غرب جستجو کرد. به عبارت دیگر، تمدن غربی به عنوان مهم‌ترین دیگری در برابر اسلام‌گرایان افراطی طرد می‌شود. (mohammadi, 2012: 178) مسیحیان و دولت سکولار نیجریه به عنوان نماینده این تمدن، هدف بیش‌ترین حملات بوکوحرام قرار دارند. (Adesoji, 2010: 98) که این خود نشان از چرایی شکل‌گیری این جنبش دارد.

بدین‌سان در یک جمع‌بندی می‌توان گفت اگرچه فقر و نابرابری اجتماعی، تبلیغات اسلام سلفی از ریشه‌های اولیه شکل‌گیری این جنبش در نیجریه است، اما نوع تقابلی که رهبران این جنبش با غرب و نشانه‌های آن در نیجریه دارند، نشان از عمق واکنشی این جنبش علیه تمدن غرب به عنوان دلیل بنیادین شکل‌گیری این جنبش دارد.

۳-۳. چگونگی عملکرد بوکوحرام

همان‌گونه که در بالا اشاره شد، بوکوحرام به دنبال تحقق یک جامعه مبتنی بر شریعت اسلامی با تفاسیر سلفی و ظاهرپرستانه است. این گروه در تشکیلات زیردست خود به آموزش اجباری آموزه‌های اسلامی، اجرای دقیق قوانین شریعت با تفسیر وهابی، تعطیلی آموزش‌های مدرن و غربی، و حرام بودن استفاده از فناوری‌ها و مدرنیزاسیون تاکید دارد. بوکوحرام در برنامه آینده خود به دنبال ایجاد یک خلافت اسلامی است که در تمام جوانب سیاسی، اقتصادی، مذهبی و فرهنگی تنها و تنها بر اساس آموزه‌های اولیه اسلامی با تفسیر خاص خود باشد.

بوکوحرام در جامعه مطلوب خود جایی برای سبک زندگی غربی و تکنولوژی آن قائل نیست. بوکوحرام با استفاده از تفسیرهای افراطی از متون دینی، تلاش می‌کند تا حمایت اعضای خود را جلب کند و انگیزه‌های مذهبی برای اعمال خشونت‌آمیز خود فراهم آورد. این گروه اعتقاد دارد که با استفاده از جهاد و خشونت می‌تواند جامعه‌ای اسلامی و خالص را که در آن قوانین شریعت حاکم باشد، ایجاد کند.

بوکوحرام برای رسیدن به این اهداف، به‌طور مداوم حملات تروریستی و عملیات نظامی علیه اهداف مختلفی انجام داده است. این حملات شامل بمب‌گذاری‌ها، ربودن افراد، و حمله به مدارس و مؤسسات آموزشی است. یکی از معروف‌ترین اقدامات این گروه، ربودن بیش از ۲۷۶ دختر دانش‌آموز از شهر

چیوک در سال ۱۳۹۳ ش/ ۲۰۱۴ م. بود که واکنش‌های جهانی زیادی را به همراه داشت. شیکائو رهبر وقت این جنبش پس از ربودن دختران در ویدئویی، که در فضای مجازی به سبک داعش منتشر کرد، با لحنی خشونت‌آمیز گفت: «من دختران شما را ربودم. بازاری برای فروش انسان‌ها وجود دارد. خدا می‌گوید که من باید آنها را بفروشم. او به من دستور می‌دهد که بفروشم» (Bat'haei, 2014: 8) او در این ویدئو خود را نماینده خدا می‌داند و ادعا می‌کند خدا به او دستور داده است که دخترانی که به سبک غربی زندگی و درس می‌خوانند به عنوان برده بفروشد.

همان‌طور که گفته شد اساس فکری این گروه بر تأسیس خلافت اسلامی در نیجریه با تفسیر سلفی و وهابی است و لذا هیچ مرز مشترک یا راهبری برای گفتگو با ادیان و یا تفکر دیگر برای خود باز نمی‌کنند. چنانچه ابوقافا از مسئولان ارشد بوکوحرام در گفتگویی تصریح کرده است که: «این گروه فقط هنگامی مذاکره خواهد کرد که شریعت اسلامی را در نیجریه پیاده کند و دولت را خود تشکیل دهد.» (<http://www.alalam.ir/news/1595173>)

بررسی اقدامات بوکوحرام از دوران محمد یوسف تا حال حاضر، نشان‌دهنده تأثیر رفتارهای تکفیری سلفیون وهابی میان آنهاست. اقدامات تکفیری آنها، از جمله حمله به به مدارس نیجریه و ربایش دختران بی‌گناه، حمله به دانشگاه علوم کشاورزی، حمله به محل سازمان ملل و گروگان گرفتن غربی‌ها و حمله به کلیساها به همین منظور انجام شد. این نکته در سابقه تحصیل محمد یوسف در عربستان و آشنایی او با تفکرات ابن تیمیه و تأثیرپذیری از سلفیان خود را نشان می‌دهد. اگر دستورات محمد یوسف پشتوانه فقهی وهابی داشت، اما رهبر فعلی آن‌ها یعنی شیکائو که به نظر تحصیلات دینی ندارد، اقدامات بسیار تقلیدی و بدون پشتوانه از خود نشان می‌دهد که خلاف هرگونه انسانیتی است.

(www.aljazeera.com/news/africa/2010/02/20)

رهبران بوکوحرام، با آموزه‌های عقل‌محور اسلام هیچ آشنایی ندارند و به دلیل آموختن تفکرات عقل‌ستیز سلفی در عربستان، سبک تفکر حدیث‌گرایی افراطی در این گروه ریشه دوانده است. محمد یوسف مشکلات اصلی نیجریه را در آموزش غربی معرفی می‌کرد؛ او با واکنس فلج اطفال در نیجریه مخالف بود و درگیری سختی برای این مسئله با دولت سکولار پیدا کرد. شیکائو رهبر دیگر این جنبش برخلاف آموزه‌های عقل‌گرای اسلامی دختران گروگان را کنیز می‌خواند و این اقدام عامل نزاع‌های دینی، متعددی در نیجریه شد. (Loimeier2012: 2-3)

با واکاوی عملکرد دو دهه اخیر بوکوحرام در نیجریه، می‌توان خشونت عریان بدون هیچ مؤلفه فرهنگی را یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های اصلی این گروه افراطی برشمرد. برخورد زوری با مؤلفه‌های جدید دنیای معاصر، مانند ایجاد ترس در والدین دانش‌آموزان و دانشجویان نیجریه‌ای به منظور استقبال نکردن از آموزش‌های جدید و در نتیجه تعطیلی کل مدارس نیجریه از اقدامات آنهاست.

بوکوحرام برخلاف دارالارقم منابع مالی خود را از طریق دزدی و چپاول اموال مردم و فروش دختران مسیحی به دوازده دلار آن هم به فرمان خدا، به دست می‌آورد. متیو گیدر، نویسنده و کارشناس مسائل ژئوپولیتیک جهان عرب و اسلام در این خصوص، می‌گوید: «در واقع، هر غارتی واقعیت دارد. به این دلیل که حمله به مدارس و دانشگاه‌ها بخشی از مارک تجاری بوکوحرام است. تحول بسیار جالب این است که شیکائو و بوکوحرام وارد یک منطق قرون وسطایی شده‌اند و ایدئولوژی سلفی را بین اعضای گروه ترویج می‌کنند. این گروه گرویدن به سلفی‌گری را به بخشی از دختران ربوده‌شده پیشنهاد می‌کنند. آن‌هایی که بپذیرند، از مرگ نجات می‌یابند؛ اما در عین حال مجبورند در گروه بمانند و با اعضای بوکوحرام ازدواج کنند. با به کار گرفتن همین تفکر، دیگر دختران ربوده‌شده به شبکه‌های مختلفی فروخته می‌شوند؛ به این ترتیب، گروه منابع مالی متفاوتی دارد. امروز دیگر منبع تأمین پول به گروگان‌گیری، راهزنی و قاچاق اسلحه و مواد مخدر محدود نیست. باید راه‌اندازی باندهای روسپی‌گری را هم به این فهرست افزود.» (euronews.com)

بوکوحرام در طی دو دهه اخیر اقدامات غیرانسانی متعددی از قتل، ربایش، دزدی و ارعاب را در پرونده خود به ثبت رسانده است و متأسفانه همه این اقدامات را به نام نامی اسلام و احیای اسلام نخستین انجام داده است. این اقدامات آن‌چنان عریان و غیراسلامی بوده‌اند که برخی به این باور رسیده‌اند که این جنبش ساخته و پرداخته آمریکا، اسرائیل و سایر قدرت‌های جهانی است که قصد دارند با ایجاد این گروه‌ها، حضور خود را برای غارت منابع این منطقه توجیه کنند و از طرفی چهره‌ای منفی از دین اسلام در جهان نمایش دهند.^۱ این پژوهش اگرچه به نقش ایجابی و مستقیم غرب در ایجاد این نگاه معتقد

^۱ برای مثال مراجعه کنید به:

فضل الله، سید محمد، «پدیده تکفیر و خطرات آن برای جامعه اسلامی»، در سایت:

<http://www.bayynat.ir/index/?state=article&id=1110>

«بوکوحرام دستنشانده رژیم صهیونیستی» در سایت:

<http://www.adyannet.com/news/12574>

بدیعی، محمدرضا، «جایگاه بوکوحرام در تاکتیک و استراتژی غرب»، در سایت:

نیست، اما اقدامات سلطه‌گرایانه و استعماری غرب را عاملی سلبی در رونق این نگاه‌ها در جهان اسلام می‌داند.

۳-۴. سرنوشت جنبش بوکوحرام

بوکوحرام با استفاده از روش‌های خشونت‌طلب توانست به سرعت در جامعه جهانی جلب توجه کند، اما مطالعه دقیق جامعه نیجریه نشانه‌های دیگری را نشان می‌دهد و آن عدم محبوبیت میان اکثریت مردم نیجریه و پیوستن از روی ترس یا فقر به این جنبش است.

گروه بوکوحرام که زمانی به عنوان یک تهدید داخلی در نیجریه شناخته می‌شد، اکنون به یک خطر امنیتی منطقه‌ای تبدیل شده است. نفوذ این گروه به کشورهای همسایه مانند کامرون گسترش یافته و بخش‌هایی از خاک این کشورها را نیز تحت کنترل خود درآورده است. این موضوع نشان می‌دهد که تهدید بوکوحرام منحصر به نیجریه نیست و ثبات و امنیت کل غرب آفریقا را به خطر می‌اندازد.

با توجه به تجربه گروه‌های اسلام‌گرای سلفی تکفیری مشابه مانند داعش و الشباب، که هیچ تناسبی با جهان امروز ندارند، می‌توان پیش‌بینی کرد که بوکوحرام نیز سرنوشتی مشابه خواهد داشت. این گروه‌ها با خشونت و ایدئولوژی افراطی خود، در تضاد آشکار با ارزش‌های انسانی و خواسته‌های مردم هستند. به همین دلیل، دیر یا زود با مقاومت مردمی و اقدامات بین‌المللی روبرو شده و از بین خواهند رفت. همانطور که در عراق و سوریه شاهد تشکیل گروه‌های داوطلبانه برای مبارزه با داعش بودیم، در نیجریه نیز مردم به طور فزاینده‌ای در حال بسیج شدن برای مقابله با بوکوحرام هستند. این امر نشان می‌دهد که اکثریت قریب به اتفاق مسلمانان نیجریه با ایدئولوژی افراطی این گروه مخالف هستند و خواهان صلح و ثباتند. یکی از این جنبش‌های اسلام‌گرا در مالزی جنبش اسلامی نیجریه به رهبری شیخ زاکزاکای شیعه‌شده است که با اقدامات فرهنگی و خیریه‌ای سعی در ارائه چهرهٔ رحمانی از اسلام است. طبیعی است در چنین فضایی سرنوشتی محتوم برای بوکوحرام باید قائل شد.

۴. تحلیل مقایسه‌ای نقاط پیوند و گسست دارالرقم و بوکوحرام

با بررسی مولفه‌محور دو جنبش مذکور می‌توان در جدول مقایسه‌ای زیر به تحلیل دارالرقم و بوکوحرام پرداخت.

مؤلفه	نقاط اختلاف	نقاط اشتراک	تحلیل چرایی
ماهیت جنبش	دارالارقم: اسلام سنی صوفیانه با تفسیر اشعری بوکوحرام: اسلام سنی سلفی وهابی	بازگشت به اسلام نخستین	جامعه مالزی جامعه‌ای چندفرهنگی ست و مباحث فقهی زمینه بروز کمتری نسبت به نتجریه دارند.
اثربرداری	دارالارقم: الازهر مصر بوکوحرام: وهابیت عربستان	تفسیر سلفی	رهبران دو جنبش تحصیلات خود را در مصر و عربستان گذرانده‌اند
چرایی شکل‌گیری	ندارند	مقابله با غرب / ترسیم الگویی از جامعه اسلامی / ضدیت با دولت سکولار	در هر دو جامعه استعمار انگلستان ظهور و بروز قوی داشت
شیوه عملکرد	دارالارقم: اقدامات فرهنگی، آموزشی و اقتصادی بوکوحرام: روش‌های خشونت‌آمیز	ندارند	فرهنگ مالزی فرهنگ خشونت‌پرهیزی است. و امکان فعالیت خشونت‌آمیز کم است. دارالرقم با وجود عدم فعالیت نظامی، توسط گروه‌های دیگر اسلامی منحل شد. اما در فرهنگ نیجریه خشونت پیرفته شده است.
سرنوشت	دارالارقم: انحلال بوکوحرام: فعالیت زیرزمینی	فقدان کارآمدی و پذیرش	عدم پذیرش تغییرات عصر جدید هر دو جنبش را با بحران کارآمدی و پذیرش از سوی اکثریت مردم روبرو می‌کند.

با بررسی جدول بالا متوجه می‌شویم. جریان‌های سنت‌گرا بر پایهٔ تفسیر ظاهری از متون دینی و رد اجتهاد و نوآوری در دین به ضدیت خود با مدرنیته می‌پردازند. از نظر پیروان این گرایش‌ها، سنت

اسلامی الگویی کامل و بی نقص برای زندگی در تمام اعصار است و نیازی به تغییر و تحول در آن وجود ندارد.

دارالرقم و بوکوحرام هر دو با تفاسیر خاص خود، سنت را امری مقدس و خدشه‌ناپذیر می‌دانند و هرگونه انحراف از آن را اشتباه تلقی می‌کنند. آن‌ها معتقدند که غرب و مظاهر آن، مانند مدرنیته، سکولاریسم و دموکراسی، انحرافات از مسیر اسلام هستند و تقلید از آنها مسلمانان را به بیراهه می‌برد.

دو جنبش مذکور با وجود اشتراکات فوق، در برخی وجوه نیز اختلافات قابل توجهی دارند. **دارالرقمی‌ها** متأثر از فرهنگ مالزیایی معتقدند که می‌توان با استفاده از روش‌های قانونی، فعالیت‌های آموزشی و فرهنگی و گفتگوی بین فرهنگی به اهداف خود دست یافتند. اما بوکوحرام در مقابل، به استفاده از خشونت و ترور برای تحقق اهداف خود باور دارند. آنها معتقدند که دشمنان اسلام به هیچ وجه حاضر به گفتگو و مذاکره نیستند و فقط با زور و قدرت می‌توان آنها را شکست داد. همچنین دارالرقم بر تفسیر سنی صوفی از اسلام نخستین تأکید دارد و به نوعی از اندیشه مهدویت با تفسیر خاص خود بهره می‌برد، اما بوکوحرام نگاه خشک فقهی دارد و آن را با سنت‌های قبیله‌ای امتزاج داده است. دارالرقم جهاد را به عنوان مقوله‌ای بنیادین نمی‌نگرد، اما بوکوحرام اساس فعالیت خودش در نظر دارد.

به نظر می‌رسد، تفاوت‌های این دو جنبش روبنایی است، اما تشابه زیربنایی و اساسی است. این دو جنبش به دلیل عدم شناخت واقعیات جهان معاصر محکوم به شکستند.

نتیجه‌گیری

جریان‌های سنت‌گرا در اسلام معاصر نقش‌های فعال و گوناگونی ایفا کرده‌اند. متأسفانه نگاه ظاهرپرستانه از متن دین که توسط آنها ترویج شده، چهره اسلام را مخدوش و به عنوان یک دین غیرعقلانی و خشونت طلب جلو داده است. اما نگاه علمی و جزئی‌نگر، تمام جریان‌های سنت‌گرا را به یک چوب نمی‌راند. چنانکه در این پژوهش نشان داده شد، حتی در میان سنتی‌ترین جریان‌های فکری اهل سنت در جهان اسلام نیز تفاوت‌هایی وجود دارد، تا چه رسد به جریان‌های نوگرای اسلامی. با این حال مطالعه دقیق دو جنبش دارالرقم و بوکوحرام، درس‌های بسیاری درون آن دارد، که می‌توان به مثابه چراغ راهنما پیش‌روی جوامع دیگر مسلمان قرار گیرد. بزرگ‌ترین درس فقدان کارآمدی تفکر سنتی در عصر تکنولوژی و عقل مدرن است. جریان‌های سنتی هرچقدر خود را در پيلهٔ معنویت بپیچند، نمی‌توانند

پاسخ‌های مناسبی برای نیازهای بشر امروز ارائه دهند. همچنین جریان‌های سستی دیگر مانند طالبان و داعش هم باید با این درس روبرو شوند که نادیده گرفتن علم مدرن، منتهی به عدم پذیرش از سوی مردم عصر کنونی می‌شوند که با مشاهده شواهد علمی، دیگر مخالفت با واکسن فلج اطفال یا رد گرد بودن زمین را به سخره می‌گیرند.

البته این به معنای موفق بودن جنبش‌های مدرنیته‌گرا مانند بعث شام و جنبش‌های نوگرایی مانند النهضه تونس نیست. آن‌ها نیز با بحران سرگشتگی میان سنت اسلامی و مدرنیته غربی مواجه هستند. از آن رو که در این پژوهش امکان تحلیل جنبش‌های جریان مدرنیته‌گرا و نوگرا فراهم نبود، تحلیل چستی نقش آنها در حال و آینده سیاست جهان اسلام به خوانندگان این متن توصیه می‌شود. همچنین وجه تفاوت مبارزاتی جریانهای سستی مانند بوکوحرام با جریان‌های عضو محور مقاومت مانند انصارالله یا حماس نیز پیشنهاد می‌شود.

References

- Adesoji, Abimbola (2010), "The Boko Haram Uprising and Islamic Revivalism in Nigeria", *Africa Spectrum*, Vol 45, No 2, p: 95-108.
- Akanji, Olajide (2009) *The Politics of Combating Domestic Terrorism in Nigeria*, Pretoria: Institute for Security Studies Press.
- Al Jazeera Centre for Studies (2012), "Reports: Boko Haram: Nigeria's Extremist Islamic", Sect: www.studies.aljazeera.net 29 February 2012.
- Alkali, Lire Muhammad Nur, (2012) "Monguno, Abubakar Kawu, Mustafa, Ballama Shettima", *Overview of Islamic Actors in Northeastern Nigeria, Nigeria Research Network*, Oxford Department of International Development.
- An-Naim, Abdullahi A., (1999) "the Cultural Mediation of Human Rights: the Al Arqam Case in Malaysia", in *the East Asian Challenge for Human Rights*, Ed. By Joanne R. Bauer and Daniel A. Bell, New York, Cambridge University Press.
- Abdul Hamid, (2007) *the Futuristic Thought of Ustaz Ashaari Muhammad of Malaysia*. he Blackwell Companion to Contemporary Islamic
- Anyadike, Nkechi O (2013), "Boko Haram and National Security Challenges in Nigeria", Causes and Solutions, *Journal of Economics and Sustainable Development*, Volume 4, No 5, p: 12-24.
- Barton, Greg, (2002) "Islam, Society, Politics and Change in Malaysia", in *Islam in Asia: Changing Political Realities*, Ed. By Jason F. Isaacson and Colin Rubenstein, Transaction Publishers, New Jersey.
- Bathae, Seyyed Ali (2014), "Boko Haram: The Bitter Taste of Takfiri Islam with a Mix of Irrationality and Violence," *Takfir Review*, Vol. 2, *World Congress of Extremist and Takfiri* [In Persian]

- Bernama. Retrieved Oct. 10, 2011, from <http://www.bernama.com/bernama/v5/newsgeneral.php?id=498339>; In- Won Hwang, Personalized politics: the Malaysian state under Mahathir, Singapore 2003.
- Gambo, Yusuf and Omirin, m (2012), “*Ethno Religious Conflict and Settlement Pattern in Northern Nigeria*”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol 3, No 3, p: 129-136.
- Hassan, Saliha, (2003) "*Islamic Non-Governmental Organization: Ideals and Realities*", in *Social Movements in Malaysia: from Moral Communities to NGO's*, Ed. By Meredith L. Weiss and Saliha Hassan, Routledge Curzon, London.
- Kamarulnizam, Abdullah, (2003) *the Politics of Islam in Contemporary Malaysia*, Kuala Lumpur, Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Loh Kok Wah, Francis, (2002) "*Developmentalism and the Limits of Democratic Discourse*", in *Democracy in Malaysia: Discourse and Practices*, Ed. By Francis Loh Kok Wah and Khoo Boo Teik, Richmond, Curzon.
- Loimeier, Roman, (2012) ‘*Boko Haram: The Development of a Militant Religious Movement in Nigeria*’, *Africa Spectrum*, Vol. 47, No. 2-3.
- Lopez C., Carolina, (2007) "*Globalisation, State and G/Local Human Rights Actors Contestations between Institutions and Civil Society*", in *Politics in Malaysia: the Malay Dimension*, Ed. By Edmund Terence Gomez, London, Routledge.
- Manouchehri, Abbas (2011) *Approach and Method in Political Science*, Tehran, Samt. [In Persian]
- Marsh, David and Stoker, Gerry (2006) *Theory and Methods in Political Science*, translated by Amir Mohammad Haji Yousefi, Tehran, Strategic Studies Research Institute. [In Persian]
- Mazrui, Ali (2012), “*Nigeria: From Shari 'a Movement to BokoHaram*”, *Global Experts Team, United Nations Alliance of Civilizations*: www.binghamton.edu.
- Milne and Mauzy, (1986) *Malaysian: tradition, modernity, and Islam*, Westview Press, London.
- Masoudnia, H., & Saldoragar, E. (2013). *A Study of the Commonalities and Differences between Liberation Theology and Political Islam*. *Global Politics*, 1(2), 173-195. [In Persian]
- Mohammadi, Naeema; Hazeri, Ali Mohammad (2012), "*Terrorism as a New Social Movement in Confrontation with Democracy*," *Political Science Research Journal*, Vol. 7, No. 2: pp. 175-203. [In Persian]
- Musa, Mohd Faizal, (2011) "*Exploration on Islamic Literature Policy in Malaysia*", *World Journal of Islamic History and Civilization*, Vol. 1, No 4.
- Nasr, Seyyed Vali Reza, (2001) *Islamic leviathan: Islam and the Making State Power*, Oxford, Oxford University Press.
- Okpaga, Adagba & Ugwu Sam Chijioke & Okechukwu Innocent (2012), “*Activities of Boko Haram and Insecurity Question in Nigeria*”, *Arabian Journal of Business and Management Review (OMANChapter)*, Vol 1, No 9, p: 77-99.
- Onuoha, Freedom (2011), “*Countering the Financing of Boko Haram Extremism in Nigeria*”, *African Centre for the Study and Research on Terrorism*, Vol 2, No 1, pp: 89-121.
- Othman, Norani, (2005) "*Islamization and democratization in Malaysia in regional and global contexts*", in *Challenging Authoritarianism in Southeast Asia: Comparing*

- Indonesia and Malaysia*, Ed. By Ariel Heryanto and Sumit K. Mandal, London, Routledge.
- Pothuraju, Babjee (2012), "*Boko Haram's Persistent Threat in Nigeria*", *Institute for Defense Studies and Analyses*, New Delhi, India: www.isn.ethz.ch.
- Robinson, Kathryn, (2009) *Gender, Islam and Democracy in Indonesia*, London, Routledge.
- Saliha Hassan, (2003) "*Islamic non-governmental organisations*", in *Social movements in Malaysia: from moral communities to NGOs*, ed. Meredith L. Weiss and Saliha Hassan, London: Routledge Curzon.
- Saroukhani, Baqer (1998), *Research Methods in Social Sciences*, Vol. 2, Tehran, Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Shakiba, Mohammad Reza (2006), "*Position and Influence of Christianity in Africa*," *African Studies*, Vol. 12, No. 13: pp. 39-76. [In Persian]